

Comportamentul social

Gustave Le Bon este cel care pune bazele teoriei despre comportamentul colectiv prin aparitia in 1895 a lucrarii "Psihologia multumilor". Teoria sa despre comportamentul social se poate explica cel mai bine printr-un enunt de tip cauzal stimul – contagiune. Pentru a intelege mai bine trebuie sa pornim de la definitia data de autor multumilor: "Multimea este o reuniune de indivizi oarecare, indiferent de nationalitate, profesie sau sex, indiferent de imprejurari care ii aduna impreuna". Inca de la aceasta definitie se poate intui cu usurinta conceptia lui Gustave Le Bon despre comportamentul multumilor pentru ca o astfel de reuniune cat se poate de eterogena nu va fi foarte greu de stapanit si dirijat.

Intr-o astfel de comunitate, spune autorul, personalitatea constienta dispare formandu-se un "suflet colectiv" cu prezinta trasaturi distincte. In aceste conditii se poate pune problema caracteristicilor unei astfel de multime de vreme ce ea este alcatuita din mai multi indivizi care isi pierd in mare masura constiinta de sine. Membrii unei astfel de comunitati se supun Legii unitatii mentale a multumilor, care spune ca toti indivizii din grup au tendinta de a-si ignora propriile sisteme de valori si incep sa se ghideze exclusiv dupa normele grupului respectiv.

O astfel de multime are cateva caracteristici care o definesc. In primul rand intre membrii care o alcatuiesc are loc o uniformizare a reactiilor (Legea uniformizarii actiunilor). Membrii grupului au un sentiment de siguranta in interiorul masei. Masele dupa cum spune Gustave Le Bon sunt impulsive versatile si iritabile. Cu alte cuvinte masele pot trece intr-un moment de la o stare, o emotie la una total opusa fara a avea vreo explicatie foarte pertinenta pentru aceasta, iar prin faptul ca sunt impulsive se poate explica si atitudinea lor profund irascibila. De asemenea masele sunt foarte credule datorita faptului ca anumite sentimente le pot fi foarte usor induse. Aceasta caracteristica este valabila atat in cazul masei mari de oameni cat si in cazul celor alcatuite dintr-un numar mai mic de indivizi, deoarece nu este nevoie de un numar mare de oameni intr-un grup pentru ca faptele reale sa fie inlocuite in constiinta grupului respectiv de halucinatii, reprezentari care sa se potriveasca cu sistemul grupului. Sentimentele multumilor sunt foarte simple si nu de multe ori exagerate. Violenta unor astfel de sentimente este de cele mai multe ori foarte mare din cauza lipsei de responsabilitate la nivelul individual. Astfel grupul este intolerant autoritar si de cele mai multe ori conservator in convingerile sale; autoritarismul si intoleranta avand grade diferite in functie de rasa, religie, sex etc. Nu in ultimul rand moralitatea multumilor este in general redusa. Cu toate acestea multumile sunt capabile sa faca si acte de sacrificiu, mai mari decat cele pe care le-ar putea face un individ izolat dar in general aceste acte nu sunt rezultatul unui proces evaluativ personal, ci a impulsivitatii si al sentimentului de siguranta pe care il da grupul.

Din cele pe care le-am mentionat in paragrafele anterioare putem trage concluzia ca din punctul de vedere al lui Gustave Le Bon masele sunt o forma de organizare sociala care suporta foarte multe critici, iar pe cea mai mare si cea mai importanta le-o aduce el insusi. In momentul in care masele au puterea intervine haosul din cauza dezorganizarii interioare pe care ele in sine sunt cladite.

Cu toate ca nu putem critica punctul de vedere al acestui autor putem totusi sa facem cateva observatii cu privire la cele pe care le afirma. Trebuie sa spunem in primul definitia pe care o da Gustave Le Bon multumilor este mult prea generala si de aici se pot ivi multe probleme, pentru ca o multime nu poate fi constituita doar din indivizi care se aseama in principal prin scopul comun pe care il au si difera din punct de vedere al convingerilor politice, sex, rasa, religie.

Putem oferi un exemplu in sprijinul afirmatiei ca definitia lui Le Bon este incompleta. Sa luam drept caz de lucru o miscarea ecologista de lupta impotriva poluarii cu deseuri radioactive rezultate din procesele de fuziune nucleara ce au loc la centrala nucleara de la

Cernavoda. Membrii acestei organizatii desi diferiti au un scop comun: militeaza pentru inchiderea centralei nucleare pentru ca ea polueaza mediul. Exista insa un grup de cativa indivizi care desi sunt membrii activi in aceasa organizatie ei au un scop ascuns si anume sa inchida centrala nu pentru ca polueaza ci pentru ca exploatarea miniera din localitatea X de unde se extrage uraniul ii ameninta ca s-a gasit un nou zacamant pe pasunile care le apartin, motiv pentru care ei vor fi deposedati. Ei vor sa inchida centrala nucleara penru ca astfel nu vor mai fi desproprietariti si nu din considerente ecologice. In concluzie criteriul scopului comun este incomplet in definitia data pentu ca int-o masa de oameni unii pot avea scopuri diferite insa cel mai important toti au motivatii diferite.

De asemenea, este discutabil punctul de vedere al autorului conform caruia un lider carismatic poate determina masele sa actioneze hipnotic, ignorandu-si astfel propriile convingeri. Este adevarat ca din varii motive intr-o masa de oameni fiecare individ se comporta diferit decat ar face-o in mod izolat, dar ese greu de crezut ca un om poate fi manipulat fara ca el sa mai fie raspunzator de actiunile sale. Actiunile fiecaruia dintre oameni poarta in permanenta amprenta individualitatii si a propriului sistem de reprezentare, a convingerilor si a credintelor personale.

In conformitate cu cele descrise anterior, urmarind sistemul lui Gustave Le Bon, situatia electorala din turul doi al alegerilor prezidentiale din Romania ar fi trebuit sa difere de cele care au fost inregistrate oficial. In al doilea tur de scrutin liderul carsmatic Corneliu Vadim Tudor si-a amplificat toate trasaturile de caracter pe care trebuie sa le aibe un conducator de mase (calitatile liderului vor fi expuse mai tarziu pe parcursul prezentei lucrari), motiv pentru care ar fi trebuit sa atraga un numar mult mai mare de elector decat cel inregistrat la finele scrutinului. De aici putem trage urmatoarele concluzii teoria despre hipnotizarea maselor este partial adevarata, maselelor pot fi controlate, intr-adevar, dar nu pana la nivelul de hipnoza pe care il afirma Le Bon.

Cu toate acestea nu trebuie sa trecem cu vederea importanta si valoarea lucrarii "Psihologia multilor" a lui Gustave Le Bon care pune piatra de temelie in explicarea comportamentului social.

O perspectiva diferita asupra compmrtamentului social ne este oferita de catre Herbert Blumer (1900 – 1972) care transforma contagiunea mentala despre care vorbea Le Bon in contagiune comportamentala. In acest sens el propune o noua teorie: Teoria reactiilor circulare.

Aplicand modelul lui Blumer la realitatea inconjuratoare putem oferi un caz pentru a exemplifica mai bine teoria autorului. Sa presupunem ca la un moment dat intr-o rezerva de spital se gasesc mai multi pacienti internati, dintre acestia unul dintre ei urmeaza a suporta o interventie chirurgicala peste un scurt timp. Acest pacient este linistit in ceea ce priveste reusita operatiei pentru ca medicul in cauza ii inspira incredere, cu toate acestea el discuta cu colegii de rezerva cu privire la practicile medicale. Unul dintre ceilalti pacienti ii marturiseste ca este nelinistit de faptul ca medicii nu mai sunt atenti asa cum obisnuiau sa fie, oferindu-i cateva exemple de neatentie a cadrelor medicale. Din acest motiv pacientul care urmeaza sa fie operat se impacienteaza si ii comunica interlocutorului sau nelinistea sa. Astfel ambii si-au schimbat comportamentele unul in functie de celalalt.

Extrapoland, putem spune ca pe acelasi principiu intervin si schimbarile de comportament in cadrul unor grupuri. Membrii grupurilor interactioneaza si astfel isi schimba permanent reactiile unul in functie de celalalt, odata facuta o schimbare la nivelul comportamentului individual ea este observata de catre ceilalti si pentru ca ineractiunea nu inceteaza la nivelul grupului ceilalti isi vor adapta, la randul lor comportamentele. Deci se poate trage concluzia ca acest fenomen de contagiune comportamentala este un fenomen ciclic. In aceste conditii putem afirma ca intr-un grup este aproape imposibil sa determinam cu exactitate comportamentele fiecarui individ ca urmare a permanentelor schimbari la care se supune acesta.

În "Comportamentul colectiv" [1969] Herbert Blumer face o primă și importantă dihotomie între multime și mișcări sociale, clasificându-le pe fiecare. Blumer găsește că există cinci feluri de mulțimi în funcție de alcatuirea lor: ele putând fi: întâmplătoare (spontane și cu grad de participare redus), convenționale (organizate cu un scop precis), expresive (cu o puternică exprimare a emoțiilor), active (participare numeroasă cu caractere activ ridicate) și protestatere (caractere convenționalizate și scop precis). La rândul lor mișcările sociale sunt de mai multe tipuri: regresive (întoarcerea la o formă anterioară a societății), reformiste (propun o nouă societate), revoluționare (schimbarea radicală a societății) și utopice (schimbarea radicală a societății, dar fără un plan clar). Această a grupurilor între mulțimi și mișcări sociale este importantă prin diferențele care au loc între acestea două. De pildă mulțimile au în centrul lor individul și relațiile pe care acesta le are cu semenii săi din mulțime, pe când într-o mișcare socială societatea este în centrul ecuației iar indivizii sunt importanți prin prisma relației lor cu aceasta.

Ca și Le Bon, Blumer nu reușește să facă o descriere completă a comportamentului colectiv, lăsând câteva aspecte ale problemei nelămurite. În primul rând autorul nu explică în mod clar ce îi determină pe indivizi să se adune unii altora în comunități (fie ele mulțimi sau mișcări sociale). De asemenea nu se acordă importanța necesară liderului de grup și calităților sale care îl propulsează în această poziție.

O altă perspectivă, total diferită, asupra comportamentului social este oferită de către Ralph Turner în lucrarea cu numele "Comportamentul colectiv" [1957]. Există după părerea sa o continuitate între comportamentul de grup și cel colectiv. Această continuitate este dată de normă, interesând numai modalitatea în care ia naștere această normă. De aceea această teorie poartă în cadrul psihosociologiei numele de Teoria emergentei norme. Astfel se renunță definitiv la cele enunțate de Gustave Le Bon prin Teoria contagiunii mintale.

Cu alte cuvinte întregul comportament social este explicat exclusiv prin intermediul normelor; oamenii creează în permanență norme noi și se ghidează după ele. Normele, la rândul lor, pot fi schimbate pentru că ele izvorăsc din reprezentările pe care le are grupul respectiv despre realitate.

Se poate observa faptul că Turner nu operează nici un fel de diferențiere între comportamentul de grup și cel colectiv, sigura diferență fiind constituită de emergența acestor norme. Se poate spune că într-un grup normele preexistă fiecărui individ în parte, ele fiind create anterior, iar într-o masă mai mare de oameni (colectiv) ele fiind constituite ad hoc. Cu toate acestea mulțimile au după părerea autorului o importanță sporită în determinarea comportamentului social.

Un rol important se acordă liderului care în cazul grupului are un comportament carismatic, după un model administrativ, iar în cazul maselor mari, a colectivităților el are un comportament partizan. Nu este lipsit de importanță să precizăm faptul că într-un colectiv marit există un subgrup de unde emergentă acele norme care mai apoi sunt însușite de restul membrilor, astfel acțiunile lor fiind justificate prin încadrarea în normele respective.

Aplicând teoria norme emergente după modelul propus de Turner unor cazuri practice comportamentul social se poate explica în felul următor. În cazul unui grup de indivizi există norme prestabilite pe care toți le cunosc și le respectă deși nu se poate stabili cu precizie când au fost stabilite aceste norme. Două persoane merg să ceneze la un restaurant select. Barbatul va intra primul în restaurant, va oferi un loc la masa doamnei și va cere meniurile, amândoi respectând toate regulile pe care le presupune acest grup (cei care iau masa în locuri publice). Amândoi respectă normele grupului respectiv, pentru că le cunosc, deși nu pot să precizeze clar cine sau când a inventat aceste norme. Astfel comportamentul lor social s-a schimbat în funcție de normele unui grup.

Aceeași explicație poate fi dată și în cazul unui comportament colectiv al indivizilor în grupuri mai mari. Toată lumea scandează lozinci la un miting de protest cu un scop, cu toate acestea unui singur individ îi va fi greu să explice de ce a ales să folosească o anumită lozincă și nu alta. Teoria norme emergente aplicată comportamentului colectiv ne poate lămurii astfel.

Exista in cadrul aceluui miting un grup de agitatori care are un lider, acesta va sti in fiecare moment in functie de starea multimii ce sloganuri sa lanseze impreuna cu apropiatii sai. Aceste sloganuri vor fi adoptate imediat si de catre ceilalti participanti la miting.

Deci constatam ca, comportamentul social s-a schimbat in functie de unele norme care au fost elaborate instantaneu in cadrul masei, si adoptate de catre fiecare.

Toate aceste teorii pe care le-am prezentat mai sus incearca sa explice comportamentul social pornind de la multimile de indivizi. Astfel multimile capata un statut de entitate independenta de vointa maselor.

In 1962 James Devies lanseaza o noua abordare a comportamentului social prin care autorul doreste sa destrame falsul mit al multimilor si sa explice exact rolul acestora. In acest scop el concepe o noua teorie Teoria curbei in J sau Teoria convergentei.

In toate societatile poate aparea o deprivare absoluta, ceea ce este o urmare clara a inegalitatii indivizilor, inasa se poate observa si o deprivare relativa atunci cand individul constata ca exista o disonanta intre cele meritate si cele obtinute. Aceasta diferenta este cauzatoare de tensiuni motiv pentru care pot aparea conflicte. Davis porneste de la ideea ca indivizii isi stabilesc asteptari legate de satisfacerea trebuintelor personale. In cazul in care intre satisfacerea trebuintelor si posibilitatile de realizare a acestora este o diferenta apare o tensiune care genereaza frustrare, care la randul sau poate genera agresivitate. Legatura intre frustrare si agresivitate este clara ele sunt intr-o relatie de directproportionalitate: cu cat frustrarea este mai mare cu atat agresivitatea (sau riscul aparitiei ei) este mai mare.

In functie de aceasta aceasta relatie frustrare – agresivitate indivizii se pot gasi in trei situatii: cand nu-si pot realiza trebuintele personale (situatie caracteristica societatilor arhaice), cand trebuintele se pot realiza dar lipsesc posibilitatile de infaptuire a acestor lucruri (situatie caracteristica societatilor moderne) si cand cresc atat nevoile cat si modalitatile de realizare a lor. In toate aceste cazuri frustrarea este prezenta iar indivizii isi canalizeaza energiile si eforturile pentru a elimina tensiunile acumulate. De cele mai multe ori ei se asociaza in miscari sociale si astfel ei adopta un comportament social care este rezultatul canalizarii fortelor tuturor de lupta impotriva cauzei producatoare de frustrari.

Trebuie sa precizam ca exista anumite variabile care pot potentia aceasta legatura intre frustrare si violenta cum ar fi: mediul de de viata (familia se impotrivesc satisfacerii trebuintelor), traditia culturala (anumite norme culturale sunt impotriva indeplinirii nevoilor), sistemul politic (o anumita doctrina politica poate indeplini individul de la realizarea dezideratelor sale).

Dupa cum am obisnuit vom aplica modelul lui Davies de explicare a comportamentului social al unui exemplu pentru a putea analiza aceasta teorie. Conform acestui model de teorie explicatia comportamentului social al celor implicati in Revolutia romana din decembrie 1989 poate fi explicata in felul urmator. Mai multi oameni care erau impiedicati in principal de catre sistemul politic si apoi de catre conditii particulare si-au canalizat eforturile pentru a inlatura factorul care gera tensiunea (sistemul politic comunist).

Din toate cele descrise anterior putem sa observam faptul ca in toate teoriile care explica intr-un fel sau altul comportamentul social exista cel putin o parte comuna si anume faptul ca in general grupurile de indivizi, multimea, societatea urmaresc in comportamentul sau un anumit tip de actiuni pe care le intalnesc la un conducator al ei. Un bun lider este mai mereu urmat de catre mase datorita imaginii sale care inspira siguranta si putere. Este deci important sa stabilim care sunt acele calitati care il face pe un simplu membru al unei comunitati un lider convingator pentru ca de el depinde in mare masura comportamentul social al celorlalti.

Revenim la teoria de tipul stimul contagiune mintala a lui Gustave Le Bon care vorbeste despre un bun lider. Trebuie deci sa punctam cateva din caracteristicile pe care le da autorul unui bun conducator al multimilor. Acest conducator trebuie sa aibe puterea de a hipnotiza masele astfel incat acestea sa-l urmeze orbeste, el trebuie sa se bucure de un prestigiu larg, sa respecte normele pe care oamenii le pretuiesc cel mai mult, sa fie violent in

limbaj, sa aibe un mesaj simplu, clar si mai ales constant si nu in ultimul rand sa fie defaimator dar sa nu foloseasca violenta fizica.

Intorcandu-ne la exemplul pe care l-am dat in momentul in care explicam nasterea comportamentului social din punctul de vedere al lui Gustave Le Bon trebuie sa spunem ca trasaturile de mai sus se regasesc toate in comportamentul liderului Corneliu Vadim Tudor. In primul rand s-ar parea ca prezenta sa reuseste sa hipnotizeze masele, se bucura de prestigiul de a fi un bun crestin, crede in domnia legii, este un justitiar, are un limbaj violent, discursul sau a fost unul defaimator, nu a folosit violenta si a avut un mesaj constant. Cu toate ca in turul doi al alegerilor el si-a potentat toate aceste calitati nu a reusit sa hipnotizeze mult mai multe mase ceea ce ne duce cu gandul la faptul teoria lui Le Bon despre multimi sufera de cateva carente.

Deci liderul are un rol hotarator in determinarea comportamentului social, el putand accelera procesele care au loc in cadrul multimilor prin prezenta si exemplul sau.

Serge Moscovici introduce in tema liderului si a relatiei sale cu comportamentul social un nou termen: autoritate carismatica. In lucrarea "Psihologia sociala sau masina de fabricat zei" [1994], da explicatia autoritatii carismatice ca fiind o dominatie mai putin prin intermediul unei trasaturi fizice si mai mult printr-o forta care izvoraste din interior. Este interesant faptul ca in sens traditional cuvantul "carisma" se refera la un personaj sacru, iar in zilele noastre conducatorii cu carisma devin obiectul adoratiei maselor. Totusi carisma se bazeaza mai mult pe credinta maselor si mai putin pe talentele personale ale unui individ anume. Relatiile pe care masele le intretin cu conducatorul lor sunt foarte personale, sunt relatii subiective bazate pe o iluzie de reciprocitate.

Este interesat de aflat cum ia nastere un astfel de conducator. Circumstantele sunt foarte dramatice, atunci cand are loc o ruptura sociala majora, cand oamenii sunt descumpaniti si considera ca totul in jurul lor se naruie ei cauta in mod inconstient un astfel de reprezentant care sa le dea siguranta ca situatia se va remedia.

Liderul carismatic opereaza la nivelul societatii cu notiuni antagonice. El seduce masele prin nostalgia trecutului dulce, dar aminteste mereu de tragismul situatiei prezente; el este in aceleasi timp superior tuturor celorlalti dar si asemenea lor. Curios este faptul ca daca o persoana obisnuita ar emite acelasi tip de mesaj, masele s-ar comporta total diferit, reusind sa sesizeze falsitatea lui, cu toate aceste ele nu reusesc sa priveasca in profunzimea sa atunci cand mesajul le este prezentat de catre o persoana cu carisma. Asadar rolul carismei liderului este decisiv in influentarea comportamentului maselor.

Ca o concluzie a intregii lucrari trebuie sa afirmam faptul ca un comportament social ia nastere ca urmare a structurii interne a omului, a nevoii sale de a se relaciona in permanenta cu ceilalti si ca, comportamentul social este o contopire a unora dintre caracteristicile indivizilor ce alcatuiesc un grup.